

БІБЛЕЙСКІЯ МАТЫВЫ Ў ДРАМАТУРГІІ А. ДУДАРАВА 1970 – 1980-х гг.

The article reveals biblical motifs in A. Dudarev's dramas of the 1970 – 1980s.

Як вядома, мастацтва, адна з форм духоўнай самасвядомасці народа, паказвае аб'ектыўную рэальнасць і чалавека ў спецыфічным мастацка-вобразным выглядзе. Яно выяўляе ў вобразах усю разнастайнасць навакольнай рэчаіснасці, багацце чалавечых характараў і тыпаў, грамадскую самасвядомасць часу. І разам з тым аказвае на яе дзейсны ўплыў, сцвярджаючы або адмаўляючы тыя або іншыя ідэалы ўладкавання соцыуму і маральных асноў яго жыцця.

Гуманістычнае мастацтва, у тым ліку і літаратура, на працягу стагоддзяў шырока выкарыстоўвала для гэтага біблейскія сюжэты і матывы. Бо абвешчаныя ў вядомых заповедзях Божых нормы адносілі паміж людзьмі не супярэчаць агульначалавечым гуманістычным ідэалам. У свядомасці многіх гэтыя ідэалы і хрысціянская мараль – паняцці, можна сказаць, сінанімічныя. Апроч таго, біблейскія сюжэты былі добра знаёмыя чытачам з краін хрысціянскага свету, што адкрывала для мастакоў шырокае магчымасці ўвасаблення зместу сваіх твораў.

У савецкія часы, калі ў нашай краіне прапаведваўся ваяўнічы атэізм, мастак слова ўсё ж мог звярнуцца да біблейскіх сюжэтаў, вобразаў. Сведчанне таму, напрыклад, асобныя вершы М. Танка і баллады У. Караткевіча, яго ж рамана “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”, напісаны ў форме Евангелля. Аднак, заўважым, што і гэтыя творы пры ўсёй іх, так бы мовіць, атэістычнай ідэйнай скіраванасці, крытыцы царквы і выкрыцці самой рэлігіі як сродку апраўдання эксплуатацыі чалавека чалавекам, сустракаліся насцярожана. Цэнзура пільна сачыла, каб у друк не трапілі рэчы, што хоць у нейкай меры сцвярджалі б ідэю існавання Бога, жывую ў падсвядомасці многіх людзей. Тым не менш пісьменнікі знаходзілі шляхі абыйсці гэтую забарону.

На наш погляд, даволі выразна гэта назіраецца ў драматургіі выдатнага беларускага мастака слова А. Дударова, лаўрэата прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1982), Усесаюзнага Ленінскага камсамола (1984), Дзяржаўнай прэміі СССР (1985). Яго п'есы “Выбар” (паст. 1979), “Парог” (паст. у 1981), “Вечар” (паст. у 1983), “Радавыя” (паст. у 1984) былі пастаўлены ў большасці тэатраў былога СССР і сталі класічнымі ў беларускай літаратуры.

Варта зазначыць, што ўжо першая з пералічаных п'ес А. Дударова выклікала пэўнае непрыняцце чыноўнікаў. Высокі духоўны патэнцыял твора быў несумненны. Але ж асноўнае яго дзеянне разгортваецца на тым свеце. Да таго ж з'яўленне да душ загінуўшых танкістаў душ іх мацяроў... Нарэшце, тая акалічнасць, што той свет як бы не прымае камандзіра танка сяржанта Дробава, які бачыў, што выратаваць жыццё хлопчыка, які знянацку з'явіўся перад іх машынай на горнай дарозе, магчыма толькі адным спосабам – накіраваць танк у прорву. Але не падаў ніякай каманды, пераклаўшы цяжар выбару і адказнасці на вадзіцеля-механіка. Бо спадзяваўся, што той будзе ратаваць перш за ўсё сябе, а значыць, і яго. Але той робіць іншы выбар, з правільнасцю якога пагаджаецца і трэці член экіпажа. Здагадваючыся аб матывах паводзін Дробава, яны наладжваюць яму своеасаблівую праверку:

Крынін: <...> *Час ставіць кропку... Мы мёртвыя і можам усё? Дык вось, мы можам нават вярнуцца туды, на вузкую горную дарогу, і паспрабаваць праехаць яшчэ раз... Ты, сяржант Дробаў, сядзеш за рычагі... (Загадвае.) За рычагі!... [1, с. 267].*

І калі танк набліжаецца да дзіцяці, яны, не давяраючы Дробаву, хапаюць яго за рукі, каб скіраваць машыну ў прорву. Пры гэтым Дробаў адчувае боль, што можа азначаць толькі адно – ён не мёртвы. Бо “перш, чым адысці туды, трэба нешта зрабіць тут” [1, с. 265].

Гэта ў нейкай ступені нагадвала выгнанне з таго свету душы, якая не дасягнула пэўнай ступені маральнай дасканаласці. Праўда, усё ў дадзеным выпадку выглядала як мастацкая ўмоўнасць, бо вытлумачвалася ў п'есе матэрыялістычна: *"Сон Дробава скончаны..."* [1, с. 268], ён ачнуўся ў шпітальнай палаце.

У драме "Парог" А. Дударова выкарыстанне біблейскіх матываў з мэтай сцверджання гуманістычных ідэалаў выяўляецца, бадай, больш выразна. Зазначым адразу, што пры знаёмстве з тэкстам п'есы міжволі ўзнікаюць пэўныя асацыяцыі з Бібліяй.

Па-першае, заўважым, што Буслай жыве прыжывалам у кацельні райспажывсаюза [1, с. 112], іначай кажучы, у качагарцы. А яны размяшчаліся звычайна ў падвалах ("пад зямлёй"). І гэта міжволі параджае асацыяцыю з пеклам, у якім пакутуюць душы грэшнікаў. А Буслай – якраз з такіх, бо жыве не па Боскіх і людскіх законах, спіўся, кінуў працу, сям'ю. У яго, як кажа Аліна, *"душа хворая"* [1, с. 129]. І мучаецца ён, глушыць сваю душу гарэлкай, каб было прасцей жыць на свеце, каб не думаць: *"Ад думак мотаюцца робіцца. Вып'ю, усё робіцца зразумелым, радасным і ўсе праблемы прыемнымі робяцца, прасплюся – і ўсё спачатку"* [1, с. 125]. Бо не можа Буслай пагадзіцца з тым, што мэта жыцця – у адным дабрабыце: *"Ці варта ўвогуле жыць, калі шчасце чалавечыя толькі ў тым, каб смачней з'есці, мець прыгожую бабу, нічога не рабіць і атрымліваць кучу грошай?"* [1, с. 129]. Але разам з тым лічыць, што людзі, робячы высокамаральныя ўчынкі, маюць на мэце тое ж: *"Паказуха ўсё гэта. Маральны капітал, які заўсёды можна абмяняць на рублі і капеечкі"* [1, с. 127].

Думаецца, што нездарма і кватэра Максіма Пакутовіча, у якой пачынаецца працэс выздараўлення душы Буслая, па волі аўтара аказалася на дзевятым паверсе [1, с. 108], высокая ад зямлі: *"Я ледзь з глузду не з'ехаў у гэтай кватэры! <... > З акна зірнуў – ёлка маяць! Зямля ўнізе! Людзі, як мурашкі, бегваюць... Ад страху ледзь сэрца ў жывот не заскочыла"* [1, с. 107], – гаворыць Буслай. У п'есе гэтая вышыня з'яўляецца своеасаблівым сімвалам высокай духоўнасці, як неба і рай у Бібліі. Заўважым, што кватэра гэтая ў любы час адкрытая для ўсіх, што зноў-такі сімвалізуе магчымасць пад'ёму да высокага ўзроўню духоўнасці кожнага. Але разам з тым у ёй не павінны затрымлівацца тыя, хто не здатны на гэта. І калі Буслай заяўляе, што хоча сказаць гаспадару кватэры, што ненавідзіць яго, то ў адказ чуе: *"Та-ак... Такім, як ты, мабыць, нельга пераступаць гэты парог... З табой толькі ў міліцыі і размаўляць... Ідзі! Чуеш? Зараз жа ідзі адсюль"* [1, с. 152–153].

Вобраз гаспадара кватэры, Максіма Пакутовіча, пісьменніка-казачніка, які і сваімі творамі і ўласным прыкладам прапаведуе дабрывню і спагаду як норму ўзаемаадносін паміж людзьмі, міжволі асацыіруецца з вобразам Хрыста. У нейкай ступені – нават з-за прозвішча, бо Хрыстос, як вядома, пайшоў на пакуты, каб пазбавіць людзей ад грахоў. Пакутовіч у п'есе, зразумела, не біблейскі Хрыстос, а звычайны чалавек. Ён, як кажа Драгун Буслаю, *"перажыву некалі тое ж, што і ты... Лёгка жыву, але зразумеў, што лёгка жыць – цяжкі грэх..."* [1, с. 152] І, як Хрыстос, пачаў ратаваць душы людскія, лячыць іх, аддаючы гэтаму ўсяго сябе.

Можна сказаць, што ў нейкім сэнсе і Пакутовіч, як Бог, стварае людзей "па вобразу і падабенству свайму" – у духоўным плане, дапамагаючы ім ачысціць душы ад "атлуццеласці" імкненнем да матэрыяльнага дабрабыту, прывесці іх у раўнавагу. І Аліна, і Драгун, пачынаюць думаць і жыць гэтак жа, як і Пакутовіч. Гаворачы аб ім, Драгун зазначае, што той *"цяпер амаль усе аддае іншым. Так трэба! Аддаваць, аддаваць, аддаваць. Больш аддасі – спакайней спаць будзеш, радасней жыць, нават смерць сустрэнеш з усмешкай"* [1, с. 152].

Да такой жа высновы, па сутнасці, прыходзіць і Буслай: *"Ведаеш, што ён (Пакутовіч. – М.К) сказаў? Чалавечая душа – крыніца! З яе павінны чэрпаць! Калі не чэрпаюць – хоць малюсенькая ручайка павінна вылівацца... А з маёй нічога не чэрпалася і не вылівалася! Ані кропелькі! Яна і пачала пакутаваць! Зацвіла, памутнела... Лужынай стала, а не крыніцай! Бруднай лужынай! Сорак год хутка! Ніводнаму чалавеку дабра не зрабіў, нікога не сагрэў, ніводнага разу над чужым горам не наплакаў, дрэўца не пасадзіў! Толькі браў, грэўся сам каля іншых, з чужых дрэў галінкі ламіў... Во й дажыўся! Выйсці толькі на плошчу Свабоды, задраць галаву да месяца і завяць, як галоднаму ваўку"* [1, с. 150].

Буслаю пакуль што цяжка адкрыта прызнаць, што ў сваім маральным падзенні вінаваты ён сам, а не абставіны, не тое, што бацькі і школа не падрыхтавалі яго да *"лёгкага жыцця, калі усё само плыве ў рукі"*: *"Думаюць, што лёгкае лёгка перажыць можна! Чорта лысага! Благодум мы перажывём, а вось ад сытасці перадохнем!"* [1, с. 151] Але сам факт спробы самагубства з адчаю ад ўсведамлення віны перад блізкімі людзьмі і самім сабой сведчыць пра несумненны зрухі ў яго светапоглядзе.

Не будзь той начной размовы з Пакутовічам, Буслаем, магчыма, і не паспяшаўся б ён дадому, даведаўшыся, што за яго прынялі качагара Бэру, цела якога вытаяла з-пад снегу ў паліто Буслая і з яго пашпартам. Можа, упершыню ў жыцці Буслаем без гарэлкі здолеў адчуць, якое гора абрынецца на бацькоў, пэўных, што хаваюць сына. Гэта, бадай, першы крок Буслая да маральнага выздараўлення. Зазначым і тое, што немалую ролю ў гэтым адыгрываюць і “пацыенты” Пакутовіча, Драгун і Аліна.

Заўважым і тое, што ў п’есах А. Дударова 70 – 80-х гг. у пэўнай ступені адлюстроўваецца і тая вера ў існаванне нейкай вышэйшай сілы, справядлівасці, звышнатуральнай па сваёй прыродзе, якая ўсё ж жыве ў падсвядомасці людзей. Яе ўмяшальніцтва ў ход падзей можна ўбачыць у выпадковых, на першы погляд, праявах, якія істотна ўплываюць на лёс персанажаў. Так, Буслаем хацеў, але не змог павесіцца: *“Вяроўку ў кацельнай за крук, другі канец на шыю і з катла ўніз! <...> Крук разам з цаглянай са сцяны выскачыў і я-ак гвядзене на патыліцы! Ну і будуць, ёлкіна маць! Павесіцца немагчыма!”* [1, с. 149]. Зразумела, што прычынай такой “няўдачы” персанажа магло быць бракаробства будаўнікоў. Але вельмі малавергодна, каб вырваўся не толькі крук, але яшчэ і цагляна. Тут хутчэй можна дапусціць ўмяшальніцтва вышэйшай сілы, якая не дае Буслаю канчаткова загубіць сваю хворую, але з шансамі на выздараўленне, душу смяротным грэхам самагубства.

Асабліва шмат, бадай, такіх супадзенняў у драматычнай баладзе А. Дударова “Радавыя”. Падзеі ў п’есе адбываюцца ў апошнія дні Вялікай Айчыннай вайны і канчаюцца Днём Перамогі. І ствараецца ўражанне, што перад самым пачаткам мірнага жыцця нейкая вышэйшая сіла адбірае для яго толькі тых з узвода Дугіна, у каго душа, нягледзячы ні на што, засталася жывой, хто ў тых умовах не парушаў, наколькі гэта магчыма, заветаў Бога.

Так, ад рукі глуханямога снайпера-падлетка гіне сам камандзір узвода старшыня Дугін, які калісьці ўчыніў самасуд над салдатам, што мардаваў жанчыну за тое, што яна ў часы акупацыі жыла ці то са старахам, ці то з немцам [1, с. 35].

Гіне баптыст Сялянік, які не страляў у ворага нават у час рукапашных схватак, бо – “не забі”. Увогуле выжыць у баях, не забіваючы ворага, практычна немагчыма. Хіба што Бога ратаваў Сялянік. Але ён жа, відаць, і пакараў яго за тое, што той забыў пра абавязак “пакласці жыццё за другі свая” ў змаганні з сіламі зла. Сялянік гіне, калі па загаду Дугіна накіроўваецца за “непраціўленне злу насіллем” ў трыбунал, ад асколка выпадковага снарада [1, с. 31].

Гіне санінструктар Ліда, якая, няхай сабе і з жалю да смяротна параненых, але магла маліцца смерці, каб яна хутчэй іх забрала. А гэта цяжкі грэх. І тут выпадковасць – у час фарсіравання ракі ў плыт, на якім былі і Ліда, і Адуванчык, трапіў снарад. Ліда патанула, а Адуванчык, які наогул не ўмеў плаваць, выплыў [1, с. 33].

Літаральна за некалькі хвілін да Перамогі гіне і Бушцец. Яго душа таксама памерла, ён ужо не можа спыніцца ў сваёй нянавісці да немцаў, пазбавіцца прагі помсты за забітых родных. І за вывезеную ў Германію жонку, якую, цяжарную ад немца, ён убачыць тут, але не падыйдзе да яе і блізка, фактычна здрадзіўшы свайму каханню. *“Як хто, а я нікому нічога не забуду! Ніколі. У мяне ўсё агнём і крывёй у сэрца ўвайшло... <...> Іх усіх трэба пад карань! Як заразную баячку – гарачым жалезам”* [1, с. 48-49], – гаворыць ён. І калі бачыць глуханямога падлетка-снайпера, што смяротна параніў Дугіна, то не зважае на тое, што гэта яшчэ, па сутнасці, дзіця, да таго ж калека. Для Бушцяца гэта вораг, якога трэба знішчыць. Вось тут і пачынаюцца неспадзяванкі – аўтамат Бушцяца тройчы дае асечку, што амаль неверагодна. Як быццам нешта ці нехта не дае аўтамату стрэліць [1, с. 53].

Бушцец хоча ўзяць аўтамат у Дзерваеда, які выгнаў гэтага гора-снайпера з яго схованкі і, як дзіцю, “укладае розуму” салдацкім рамнём. Бушцец гатовы забіць не толькі гэтага немчыка, але і Дзерваеда, “жаласніка”, які стараецца пераканаць, што нельга забіваць дзіця, да таго ж калеку. Пачынаецца барацьба за зброю, якая канчаецца для Бушцяца трагічна: *“Удвух пачалі падаць, трымаючыся за аўтамат. Упалі! Аўтамат стукнуўся прыкладам аб каменную падлогу і ад сатрасення сам па сабе стрэліў. Бушцец устаў і здзіўлена-здзіўлена паглядзеў на нямога падлетка, што заціснуўся ў кут. <...> Потым пачаў асядаць на зямлю”* [1, с. 53]. Увогуле, сіла ўдару аўтамата, за які, падаючы, трымаліся абодва салдаты, наўрад ці магла быць дастатковай для таго, каб ён сам па сабе стрэліў. І гэтая акалічнасць таксама наводзіць на думку аб умяшанні нейкай вышэйшай сілы. У жывых застаюцца толькі Дзерваед ды Адуванчык, якія не страцілі, нягледзячы на ўсё перажытае, высокіх духоўных якасцей.

Такім чынам, можна гаварыць, што ў п'есах А. Дударова 70 – 80-х гг. прасочваюцца асобныя біблейскія матывы, якія выкарыстоўваюцца аўтарам перш за ўсё ў мэтах сцвярджэння гуманістычных ідэалаў.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Дудароў, А. Дыялог: П'есы / А. Дудароў.* – Мінск : Маст. літ., 1987. – 272 с.